

MARIOLA OLEJNICZAK

Osoby z niepełnosprawnością w muzeum na wolnym powietrzu. Ograniczenia czy niemoc organizacyjna?¹

*To nie indywidualne ograniczenia,
ale zewnętrzne bariery utrudniające uczestniczenie
w życiu czynią człowieka niepełnosprawnym
(Konwencja ONZ)*

ABSTRAKT: Artykuł ukazuje przeszkody, przed jakimi stają osoby z różnego typu dysfunkcjami, kiedy pojawiają się w instytucjach kultury takich jak muzea. Autorka chce zwrócić uwagę na potrzebę wprowadzenia zmian, które mogą uczynić muzea miejscami otwartymi i dostępnymi dla wszystkich.

SŁOWA KLUCZOWE: dysfunkcje, niepełnosprawności, muzeum włączające, muzeum otwarte

ABSTRACT: The article presents the obstacles which people with different disabilities have to face when they visit cultural institutions such as museums. The author would like to draw attention to the need to introduce changes which could make the Museums open and accessible places for everyone.

KEYWORDS: dysfunctions, disabilities, inclusive museums, open museums

W ostatnich latach w Polsce nastąpił wzrost liczby inicjatyw czyniących kulturę dostępną dla wszystkich. Coraz częstsza likwidacja barier architektonicznych i wprowadzanie rozwiązań uwzględniających potrzeby i możliwości osób z różnego typu dysfunkcjami sensorycznymi ułatwiają dostęp do sztuki i kultury osobom z niepełnosprawnością zarówno ruchową, jak i osobom niewidomym, niedowidzącym, niesłyszącym i niedosłyszącym. Uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych tych osób często jest ich naturalną drogą socjalizacji i rozwoju. To właśnie kultura z czasem staje się dla nich płaszczyzną dającą pewne poczucie

¹ Artykuł jest poszerzoną wersją wystąpienia, jakie zostało wygłoszone w czasie konferencji „Muzea otwarte – dialog, integracja i partycypacja z publicznością”, Wygielzów 5-7.09.2018 roku.

autonomii. Instytucje kulturalne, które wychodzą z ofertą naprzeciw osobom z dysfunkcjami, stają się miejscem do zaspokajania ich potrzeb, rozwijania się i doskonalenia umiejętności życia w społeczeństwie. W życiu osób z niepełnosprawnościami aktywne uczestnictwo w kulturze prowadzi bardzo często do wzbogacenia doświadczeń, m.in. poznawczych i uczuciowo-estetycznych [Pichalski 1986: 42; 2006: 2]. Uczestnictwo w kulturze [Jutrzyzna 2004: 60; 2015: 186], w szerokim jej rozumieniu, przejawia się bezpośrednio w działalności kulturalnej nie tylko w postaci biernej – konsumpcji produktów kultury, ale również w uprawianiu amatorskiej twórczości artystycznej w warunkach domowych.

Dziś coraz większe grono osób pracujących w muzeach uznaje, że przyszedł czas na zmiany, i na rzecz tych zmian pracuje, prowokując do pewnego odświeżenia oferty i zauważania potrzeb osób z różnego typu dysfunkcjami, które były (a niejednokrotnie nadal są) wykluczane poza społeczność widzów instytucji kultury. Na spotkaniach muzealnych tematy dotyczące dialogu, integracji, partycypacji, a więc tego, co składa się na muzeum otwarte, pojawiają się coraz częściej, i to nie tylko w czasie konferencji czy kongresów, o otwartości bowiem czy samych zmianach zachodzących w muzeach opowiada się przy okazji wielu zebrań czy warsztatów². Warto jednak zadać sobie pytanie, czy to, o czym mówi się na powyższych spotkaniach muzealników w postaci wskazania otwartości na odbiorcę z niepełnosprawnością, jest tylko teorią, czy może coś naprawdę zmienia się w praktyce? W muzeach na wolnym powietrzu, które mają niesamowity potencjał, turysta z niepełnosprawnością napotyka wiele ograniczeń. Z czego one wynikają? Czy jest to zwykła niemoc organizacyjna, czy może problem tkwi gdzie indziej? Ograniczenia w postaci zakazów dotykania czegokolwiek, niechęć do stawiania podjazdów do wózków czy dodatkowych tablic informacyjnych w postaci tyflografik lub opisów dla osób głuchoniemych powiela się w wielu placówkach. W jaki sposób zostają owe zakazy uargumentowane przez pracowników? Zazwyczaj poprzez negację roli upowszechniania, opierając się na hasłach wyciągniętych wprost z ustawy o muzeach mówiącej, że (...) muzeum realizuje określone cele w szczególności przez gromadzenie zabytków, magazynowanie, zabezpieczanie

² Przykładami mogą tu być konferencje ostatnich lat: Doroczna Konferencja Stowarzyszenia Muzealników Polskich „Miejsca nie miejsca? Muzea wobec zmian społecznych” 7-9.03.2018; Konferencja: „Muzea otwarte – dialog, integracja i partycypacja z publicznością” Wygiełzów 5-7.09.2018. Szereg konferencji prowadzonych przez Forum Edukatorów Muzealnych, które powstało w 2008 roku i które w czasie jednej z ostatnich konferencji – 18.06.2018 r. w Poznaniu przemieniło się w Stowarzyszenie „Forum Edukatorów Muzealnych”. Coraz częściej myśląc o zmianach w muzeach możemy zaobserwować konferencje, w których głównym tematem są osoby z niepełnosprawnościami: 13.03.2014 Warszawa, Muzeum Żydów Polskich, ogólnopolska konferencja „Zero barier – muzea dla niepełnosprawnych”; 18.04.2016 Gdańsk, Muzeum Historyczne Miasta Gdańska, I Ogólnopolska Konferencja „Prosimy dotykać eksponatów”; czy np. ostatnia konferencja zorganizowana w Muzeum Narodowym Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie 20.09.2019 „Włączamy w kulturę. Edukacja muzealna dla środowisk zagrożonych wykluczeniem”.

i konserwowanie³. Umieszczanie dodatkowych informacji w postaci np. audio-deskrypcji czy prezentacji multimedialnych, dodatkowych opisów, tabliczek itd. spotyka się z niechęcią związaną z faktem naruszania pewnej „naturalnej” przestrzeni muzealnej. Aż kusi, by zadać pytanie, jak te wszystkie uwagi stawiane tym, którzy chcą zmieniać i otwierać muzea, mają się do kolejnych punktów tej samej ustawy odnoszących się bezpośrednio do upowszechniania kultury i prowadzenia działalności edukacyjnej?

Żeby znaleźć rozwiązanie problemu, warto go zdiagnozować. Czy można określić, z czego wynika pewnego rodzaju opór części osób pracujących w muzeach na otwartość innych, nazwijmy to walczących w pewien sposób o udogodnienia dla osób z niepełnosprawnościami? Można, wynika to z ich świadomości odnoszącej się do różnych kwestii zasadniczo związanych z tymi osobami. Przy czym (co warto wyjaśnić) pojęcie „świadomość” rozumiemy tutaj szeroko jako jeden z podstawowych elementów wyobraźni, pewnej wrażliwości na losy innych ludzi, pewnej predyspozycji do przeżywania i interpretowania swojej osoby w powiązaniu z innymi jednostkami, w tym przypadku – osobami z niepełnosprawnością. Nie ma bowiem wątpliwości co do tego, że szanse życiowe tych osób w znaczącym zakresie są związane i wynikają ze świadomości osób pełnosprawnych.

Innymi słowy, dla powodzenia projektu otwartego muzeum na potrzeby niepełnosprawnych nie wystarczy woła poszczególnych jednostek, konieczna jest przychylność całego środowiska muzealnego, które zdecyduje się na wprowadzenie zmian, niwelując w ten sposób ograniczenia. Z kolei wszelka niechęć do osób z niepełnosprawnościami, będących bądź co bądź prawie 5-milionową grupą odbiorców, jest niezmiernie przykra, o dojrzałości moralnej naszego społeczeństwa świadczy bowiem stosunek właśnie do tych środowisk społecznych, które określa się jako najslabsze, a więc takie, które z różnych powodów znajduje się na obrzeżach życia społecznego. Jednym z takich środowisk są osoby z niepełnosprawnościami.

Zatrzymajmy się na chwilę w naszych rozważaniach i zajrzyjmy do źródeł etnograficznych i folklorystycznych odnotowanych na ziemiach polskich w 2. połowie XIX i XX wieku odnoszących się do kwestii osób z dysfunkcjami. Ludowe wyobrażenie etiologii niepełnosprawności nazywanej ówczesnie kalectwem odnosiło się do przekonania, iż niedołążność wiązała się z nadprzyrodzonymi zależnościami w świecie, kalectwo z kolei łączono z dopustem bożym, utrzymując, że powstało ono wskutek klątwy, czarów czy działań podejmowanych przez demony. Odstępstwa od normy na płaszczyźnie wyglądu i zachowania kojarzone były właśnie z cechami demonicznymi i rozumiane jako wynik kary wymierzonej przez instancje zaświatowe. Takie podejście kształtowało z kolei przekonanie, że niepełnosprawni nie byli do końca ludźmi, lecz swego rodzaju hybrydami utrzymującymi relację ze sferą zła. Takie postrzeganie osób z niepełnosprawnością

³ Ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach: rozdział 1 art. 2 <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000720/U/D20180720Lj.pdf>. Dostęp: 30.08.2018.

nie pozostawało bez wpływu na sposób obchodzenia się z nimi. To ludowe wyobrażenie ludzi z różnymi dysfunkcjami niosło z sobą wiele społecznych konsekwencji. Z lęku czy obawy przed zachowaniem osób niepełnosprawnych, a niekiedy też z poczucia wstydu chowano je, nadużywano w stosunku do nich siły, traktując ich z pogardą i zniewagą, formułując pod ich adresem wyzwiska, wreszcie bito je, a nawet pozbawiano życia [Zadurska, 2017: 53]. Abstrahując jednak od magiczno-religijnej etiologii, oczywiste jest, że przyczyn wrodzonych ułomności fizycznych należałoby szukać przede wszystkim w trudnych warunkach chłopskiego życia zdominowanego ciężką pracą, wykonywaną także przez kobiety w zaawansowanej ciąży przy niewielkim dostępie do pomocy lekarskiej czy w rezygnacji z usług profesjonalnych medyków, na rzecz korzystania z porad wiejskich uzdrowicieli [Bittner-Szewczykowa 1984: 14, t. 9]. Nie bez znaczenia była też kwestia złego stanu zarówno higieny, jak i diety. Przyczyn kalectwa nabytego należałoby z kolei upatrywać raczej w niewłaściwym trybie życia i zaniedbywaniu problemów zdrowotnych, ponadto w licznych nieszczęśliwych wypadkach, do których dochodziło często podczas pracy bądź w wyniku alkoholowych ekscesów [Zadurska 2017: 55].

Świat od tamtych czasów bardzo się zmienił, na ulicach jeżdżą samochody zasilane prądem, lekarze potrafią przeszczepić nie tylko serce, ale i całe kończyny, naukowcy opracowują sposoby na dokonanie podróży w kosmos, dochodzi do klonowania zwierząt... ale czy ten pędzący świat zmienił się również dla osób z dysfunkcjami?

Tworząc muzea na wolnym powietrzu w sposób starający się ukazać konteksty historyczno-kulturowe powstające między pojedynczymi artefaktami kultury a ich otoczeniem, powinniśmy pamiętać o pełnej dostępności tego dziedzictwa kulturowego, stanowiącego ważny element naszej wspólnej tożsamości [Pelczyk 2002: 122]. Kultura, jak już wspomniano na początku artykułu, pełni w życiu człowieka wiele funkcji: kompensacyjno-rehabilitacyjną, hedonistyczną, kreatywną czy poznawczą [Pichalski 1986: 42], jest więc aspektem bardzo istotnym dla każdego człowieka.

W Polsce żyje niemal 4 miliony 697 tysięcy osób z niepełnosprawnościami⁴. Poziom pewnego dystansu wobec tych osób, brak bezpośredniego kontaktu z nimi składa się często na niską świadomość w odniesieniu do tej grupy odbiorczej wielu środowisk, w tym i środowiska muzealnego. To powoduje, że wiele osób swoje opinie, dotyczące np. uprzywilejowania tych grup odbiorczych, buduje na podstawie błędnej bazy, a powielając je, wyznacza tylko kolejne elementy stanowiące przeszkody wobec swobodnego odbioru kultury. Czy pokonanie ograniczeń i dokonanie zmian w muzeach jest prostym zadaniem? Z pewnością nie, jednak nie zapewniając osobom z niepełnosprawnościami równego dostępu

⁴ Według wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku liczba osób niepełnosprawnych ogółem na koniec marca 2011 r. wynosiła niemal 4,7 mln (dokładnie 4 697,0 tys.). Zob. <http://www.niepełnosprawni.gov.pl/p,78,dane-demograficzne>. Dostęp: 24.08.2018.

do kultury (który gwarantuje im m.in. Konstytucja), stajemy się ignorantami, narażającymi się tym samym na oskarżenia o dyskryminację.

Projektowanie dostępnej przestrzeni muzealnej wiąże się z polskimi uwarunkowaniami prawnymi. Ustawa o prawie budowlanym⁵ zobowiązuje do projektowania i budowania budynków użyteczności publicznej (w tym budynków muzealnych) w sposób określony w odpowiednich przepisach i zgodnie z zasadami wiedzy technicznej, zapewniając niezbędne warunki do korzystania z tych obiektów osobom z niepełnosprawnościami, w szczególności poruszającym się na wózkach inwalidzkich. W zgodzie z zapisami Ministra Infrastruktury Technicznej, przepisy te obowiązują przy budowie nowych obiektów muzealnych i modyfikacjach, w których inwestor jest zobowiązany zapewnić dostępność obiektu dla osób z dysfunkcjami. Sytuacja zmienia się w przypadku architektury zabytkowej, wtedy bowiem często należy uzyskać pozwolenie wojewódzkiego konserwatora. W praktyce równa się to z tym, że po odmowie konserwatora na dane zmiany muzea zazwyczaj rezygnują z dostosowania obiektów lub wprowadzają co najwyżej rozwiązania prowizoryczne, które zazwyczaj nie spełniają warunków określonych w odpowiednich przepisach techniczno-budowlanych. Należy jednak zwrócić uwagę, że art. 2 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje, że ustawa ta nie narusza przepisów wynikających m.in. z prawa budowlanego – określającego jednoznacznie, że dostępność musi zostać zapewniona. W Ustawie o prawie budowlanym znajduje się zapis pozwalający na odstępstwo od przepisów techniczno-budowlanych w szczególnie uzasadnionych przypadkach, za które możemy uznać brak zgody konserwatora, jednak odstępstwa te nie mogą ograniczać dostępności dla osób z niepełnosprawnością (!). Oznacza to, że przepisy zobowiązują jednocześnie do wykonania zaleceń wojewódzkiego konserwatora zabytków oraz zapewnienia dostępności przebudowywanego obiektu zabytkowego, a niespełnienie któregośkolwiek z tych obowiązków jest złamaniem prawa [Kowalski 2013: 8-46]. Warto zauważyć, że przez całe dzieje sztuki architektura ulegała nieustannym przeobrażeniom w celu dostosowania do zmieniających się potrzeb – dlaczego nie może dziać się tak nadal, szczególnie w kontekście zapewnienia dostępu dla wszystkich?

Będąc odpowiedzialnymi za dostosowanie budynku i ekspozycji do potrzeb osób z niepełnosprawnością oraz będąc świadomi ewentualnych trudności lub ich braku, powinniśmy komunikować o tym wszystkim na stronie internetowej muzeum [Zadrozny 2013: 47-51]. To właśnie odpowiednie przygotowanie stron można uznać za podstawowe działanie podejmowane w muzeach z myślą o osobach z dysfunkcją. Platformy te powinny być przygotowane pod odbiór osób borykających się z różnymi niepełnosprawnościami w taki sposób, by planując przyjazd do poszczególnych instytucji, każdy mógł zdobyć informacje o tym, czy

⁵ Dz. U. 1994 Nr 89 poz. 414 <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19940890414/U/D19940414Lj.pdf>, dostęp: 24.08.2018, patrz również: Dz. U. 202 Nr 75 poz. 690.

dana instytucja dysponuje parkingiem z wydzielonymi miejscami dla osób z dysfunkcjami, czy w budynku znajduje się toaleta spełniająca odpowiednie wytyczne, czy szerokość drzwi do kasy umożliwi dostanie się do środka osobie poruszającej się na wózku itd. Ważna jest również dostępność danych dotyczących oferty kierowanej specjalnie dla osób z niepełnosprawnością.

Przykład takiej dobrej praktyki możemy odnaleźć na stronie internetowej Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu⁶. Osoba wybierająca się do tego muzeum uzyska na stronie informacje dotyczące zarówno podłoża, po jakim będzie się poruszać, kierunku otwierania drzwi, miejsc parkingowych, lokalizacji toalety przeznaczonej dla osób z niepełnosprawnością, jak i wiele innych równie cennych informacji. Analizując strony internetowe, częściej można natrafić na mniej zwarte informacje, takie jak prezentuje np. Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny w Olsztynku, gdzie przeczytamy: „Należy zwrócić szczególną uwagę na bariery architektoniczne (np. niskie i wąskie wejścia, wysokie progi, nierówne schody itp.). Osoby niepełnosprawne mogą korzystać z podjazdów w celu zwiedzenia wnętrza wybranych obiektów”⁷. W muzeum obowiązuje zakaz dotykania eksponatów i elementów ekspozycji oraz wystroju wnętrza, z wyłączeniem wystawy w chałupie ze wsi Chojnik „Dotknij kultury ludowej”. Dodatkowo pojawia się również informacja o tym, że można zwiedzać obiekty z psem przewodnikiem. Wspominając to muzeum, warto opisać ciekawy projekt skierowany do odbiorców z dysfunkcją wzroku. Inicjatywa podejmowana przez muzeum w Olsztynku pt. „Dotknij kultury ludowej” polegała na jak najwierniejszym odтворzeniu tradycyjnego wnętrza wiejskiej chałupy z terenów byłych ziem Prus Wschodnich z końca XIX i początku XX wieku oraz pokazaniu zachodzących w nim zmian. To, co wyróżniało tę przestrzeń, to fakt, że wszystkich sprzętów gospodarstwa domowego, ludowych mebli oraz elementów wyposażenia wnętrza można było dotykać, zgodnie z ideą całej ekspozycji, głoszoną hasłem tytułowym. Wystawę uzupełniała audiodeskrypcja oraz dwa katalogi, w tym jeden przeznaczony dla osób niewidomych⁸.

Aspekt tworzenia druków specjalnie z myślą o osobach np. niewidomych jest również (jeszcze) rzadkim doświadczeniem. Z przewodników napisanych w języku Braille’a można skorzystać w Muzeum Narodowym Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie czy w jednym z oddziałów Muzeum Narodowego w Poznaniu, tj. Muzeum Pałac w Rogalinie. W Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy po raz pierwszy dwa lata temu wydrukowano ulotkę kierowaną do osób słabowidzących i niewidzących, informującą o działaniach, jakie przygotowano specjalnie dla tej grupy odbiorców.

⁶ <http://muzeum.sacz.pl/o-muzeum/dla-niepelnosprawnych/>. Dostęp: 12.11.2018.

⁷ <http://muzeumolsztynek.com.pl/pl/dla-zwiedzajacych/godziny-otwarcia.html>. Dostęp: 8.11.2018.

⁸ <http://muzeumolsztynek.com.pl/pl/aktualnosci/news/dotknij-kultury-ludowej-wystawa-etnograficzna-na-dotyk.html>. Dostęp: 6.08.2018.

Innym równie ciekawym projektem skierowanym do osób z dysfunkcją wzroku była inicjatywa przygotowana przez Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu pt. „Sensoryczna Wieś Opolska – gość niepełnosprawny w muzeum”. W myśl założeń projektu postanowiono wykorzystać kompensację sensoryczną, polegającą na zastąpieniu funkcji wzroku przez pozostałe zmysły, tj. dotyk, słuch i zapach, w poznaniu zabytkowej architektury regionalnej – ekspozycji muzealnej na wolnym powietrzu. W ramach tej inicjatywy przygotowano ofertę składającą się ze zwiedzania skansenu z przewodnikiem oraz uczestnictwa w warsztatach rzemieślniczych w zakresie kowalstwa. Poprzez dotyk i audiodeskrypcję udostępniono zwiedzającym z dysfunkcją wzroku: wiatrak z Grotowic, wiatrak z Dobrzienia Wielkiego, gospodarstwo gburskie z regionu opolskiego (tzw. zagroda młyńska), młyn wodny z Siołkowic Starych, stodołę z Dąbrówki Dolnej, chałupę z Antoniowa, spichlerz z Ligoty Górnej, szopę z Bogacicy Nowej, kościół z Grębszowa, chałupę z Radłowa, kuźnię z Ziemięłowic i chałupę ze Sternalic, w której mieściła się ekspozycja dawnej szkoły wiejskiej. Warto dodać, że projekt ten spowodował nie tylko to, że pracownicy poddali się szkoleniu z obsługi gości z niepełnosprawnościami, ale i zmiany dotyczące przystosowania m.in. budynku administracyjnego – kasy⁹.

Wzrok jako podstawowy zmysł biorący udział w postrzeganiu świata uznany jest za „pewnik”. Obecnie przestrzeń wokół nas przepelniona jest symbolami, znakami, rysunkami dotyczącymi instrukcji obsługi, czytania map, wykresów czy wypełniania formularzy. Codziennie zauważamy setki nowych rzeczy, które docierają do nas drogą wzrokową. Jednym słowem, żyjemy w świecie dla widzących. Niewiele osób zdaje sobie sprawę z faktu, że w Polsce wśród prawie 5 milionów osób z orzeczoną niepełnosprawnością, upośledzenie wzroku oraz ślepotą dotyczy co czwartego Polaka – jest to niemal półtora miliona osób [Dzięgielewska, Dzięgielewski 2016: 103-116]. Dlatego też, planując nowe ekspozycje, działania edukacyjne czy zwykłe zwiedzanie w postaci spaceru, znajomość tej liczby powinna determinować tworzenie specyficznych ofert kulturalnych, uwzględniających tę dysfunkcję. W Muzeum-Pracowni Arkadego Fiedlera z myślą o odbiorcach mających problemy ze wzrokiem podpisy na ekspozycji dostosowano do ich potrzeb, dając duże litery i kontrastowe tło, ponadto w muzeum tym jest możliwość dotykania eksponatów. Praktyka polegająca na przygotowywaniu specjalnie wydzielonych muzealiów, czy przedmiotów wykonanych na ich wzór, z przeznaczeniem do poznawania przez zmysł dotyku staje się coraz powszechniejsza. Przykładem placówek, które praktykują taką formę, są m.in. wspomniane już Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu, Muzeum Ziemi Złotowskiej, Muzeum Młynarstwa w Jaraczu (oddział MNRiPR-S w Szreniawie), Skansen Budownictwa Ludowego Zachodniej Wielkopolski, Muzeum Wikliniarstwa i Chmielarstwa w No-

⁹ Informacje zaczerpnięte z Katalogu projektu edukacyjnego „Sensoryczna wieś opolska – gość niepełnosprawny w muzeum Opole, kwiecień – listopad 2018. Agnieszka Pawelczyk.

wym Tomysłu, Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie w Uzarzewie, Muzeum Historii Przemysłu w Opatówku czy Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy¹⁰. Aby ułatwić orientację w terenie osobom z dysfunkcjami wzroku, muzea zaopatrują się w tyflografiki. Nazwą tą określamy wszelkie pomoce dydaktyczne dla osób niewidzących, służące poznaniu otaczającej ich rzeczywistości w postaci schematów, rysunków, grafik czy wypukłych map. Dodatkową pomocą mogą być wszelkie makiety, obrazujące różne etapy powstania poszczególnych obiektów.

Aby uczynić muzeum na wolnym powietrzu miejscem dostępnym dla osób niewidomych, wystarczy dla tej grupy odbiorczej zdjąć, choć częściowo, ograniczenie dotyczące zakazu dotykania przedmiotów. W tym przypadku wiele zależy od dobrej woli pracowników muzeum. Osoby pełniące rolę opiekunów ekspozycji można przeszkolić w obsłudze turysty z niepełnosprawnością, po czym wskazać im wybrane sprzęty, przedmioty czy narzędzia, które ten opiekun będzie mógł bez problemów dać osobie z dysfunkcją wzroku do dotykania. Ważnym faktem podkreślanym przez odbiorców z dysfunkcjami jest to, że dobrze przygotowani przewodnicy, pracownicy ekspozycji lub edukatorzy są w stanie zrekompensować brak jakichkolwiek udogodnień, sprawiając, że wizyta w instytucji kultury zostanie zapamiętana jako wyjątkowy czas. Wymienione wcześniej zabiegi nie są skomplikowane i nie wymagają ani wielkich nakładów finansowych, ani wprowadzenia nieodwracalnych zmian przestrzennych. Rodzi to pytanie, dlaczego więc tego typu praktyki trafiają na opór?

Większość osób nieborykających się z dysfunkcją, np. wzroku, nie zastanawia się nad tym, jak wyglądałoby ich życie w przypadku uszkodzenia wzroku. Ludzie poruszający się swobodnie nie zastanawiają się, jak by wyglądał ich świat, gdyby mogli odbierać go tylko z perspektywy osoby siedzącej, poruszającej się na wózku; osoby często słuchające muzyki, audiobooków, nie poddają refleksji tego, jak odczuwa się świat w całkowitej ciszy. Uznają, że nie ma powodu wyobrazić sobie takich sytuacji. Jednak na przestrzeni życia każdego z nas pojawiają się momenty mniejszych możliwości lub też ograniczeń fizycznych. To, co w danym okresie naszego życia jest dla nas łatwo dostępne, a nawet oczywiste z punktu widzenia sprawnego użytkownika, za kilka lat... czy miesięcy może być barierą nie do pokonania. Pomijając dysfunkcje złożone, powstałe w wyniku nieszczęśliwych wypadków, jest wiele ograniczeń czy zjawisk pogłębiania się niepełnosprawności przychodzących wraz z wiekiem. Dlatego też myśląc o ograniczeniach, które często wyznaczamy jako pracownicy instytucji kultury, warto pamiętać o tym, że nie możemy być pewni, co nas w życiu spotka [Garbat 2015: 158]. Wielu psychologów dziś twierdzi, że człowiek jest taki, jakie są jego doświadczenia. Jeżeli jesteśmy osobami zdrowymi, w dodatku nie mamy kontaktu z osobami z niepełnosprawnością, nie rozumiemy ich i rzadko tym samym staramy się pod-

¹⁰ Dane o tego typu udogodnieniach zastosowanych wobec osób niewidomych i niedowidzących w poszczególnych placówkach uzyskano na podstawie ankiety przeprowadzonej przez Dział Edukacji Muzealnej MPP na Lednicy (wyniki z 4.03.2018) – dotąd niepublikowane.

dać refleksji, która mogłaby pomóc wczuć się i zrozumieć potrzeby tego odbiorcy kultury.

W Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, poza próbami zniesienia ograniczeń i uczynienia muzeum placówką naprawdę otwartą na każdego odbiorcę, przygotowaliśmy społeczny program edukacyjny pt. „(Nie)sprawni w kulturze”, poprzez który chcemy wyposażyć uczestników w specjalne kompetencje. Program opiera się na twierdzeniu zgodnym z myślą Johna Deweya – amerykańskiego filozofa, psychologa i pedagoga, który uznawał, że doświadczenie jest źródłem zdobywania i weryfikowania wiedzy. W tym celu uczestnicy programu „uczą się przez doświadczenie”. W trakcie uczestniczenia w programie odbiorcy są poddani działaniom, polegającym na rozwiązywaniu różnych sytuacji, problemów, w których znajduje się człowiek żyjący z niepełnosprawnością, dzięki czemu odbiorcy bardziej poznają ten świat i dowiadują się, jak należy w nim postępować. Najważniejszym punktem tej inicjatywy jest wykształcenie się u odbiorcy odpowiednich kompetencji, to właśnie bowiem one są w stanie integrować poszczególne sfery doświadczeń człowieka i wpływać na zmianę w zakresie stosunku do siebie, innych ludzi czy środowiska. Kompetencje te stanowią złożone umiejętności warunkujące efektywność radzenia sobie w określonego typu sytuacjach społecznych, mają zasadnicze znaczenie zarówno dla jakości naszego życia, jak i życia innych. Mowa o takich kompetencjach, jak: komunikowanie się z innymi, współpraca w grupie, dawanie i przyjmowanie wsparcia, empatia, rozwiązywanie konfliktów, przewidywanie zachowania innych ludzi. Projekt ten ma podkreślać misję muzeum otwartego nie tylko na odbiorcę z dysfunkcjami, ale również na dyskusję wokół takich zagadnień, jak równość, różnorodność czy społeczne zaangażowanie.

Podsumowując, przygotowanie miejsc parkingowych, oznaczeń i odpowiednio przygotowanych toalet, umieszczenie ważnych informacji na stronach internetowych, przygotowywanie druków reklamowych ze specjalną ofertą dla osób z niepełnosprawnościami, szkolenia dla osób pierwszego kontaktu i osób odpowiedzialnych za ruch turystyczny, zmniejszenie ograniczeń związanych z zakazem dotykania ekspozycji, przygotowanie wydzielonych muzealiów do poznania zmysłem dotyku, przygotowanie tyflografik i makiet, umieszczenie w wybranych obiektach podjazdów, audiodeskrypcji to podstawowe zabiegi, których wprowadzenie uczyni muzea otwartymi – gotowymi do dialogu, integracji i uczestnictwa z publicznością.

Można zakładać, że instytucje kultury będą za jakiś czas w pełni dostępne dla osób z różnego typu niepełnosprawnościami. Powinno tak być nie tylko przez fakt, że na instytucje kultury taki obowiązek nakładają różne ustawy i konwencje, m.in. Konstytucja RP, Konwencja ONZ, Traktat o Unii Europejskiej, Ustawa z 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania, rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z 17 grudnia 2013, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskie-

go, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów z 15 listopada 2010 r. – Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności na lata 2010-2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier COM(2010), a ostatnim aktem prawnym wprowadzonym w naszym kraju jest Ustawa z dnia 19 lipca 2019 roku o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, jasno określająca kwestie dostępności: architektonicznej, cyfrowej i informacyjno-komunikacyjnej w instytucjach publicznych. Poza tymi aktami prawnymi, kwestie dostępności powinny dla każdego pracownika kultury być istotne również ze względu na fakt, że: „Muzeum służy społeczeństwu, a nie samemu sobie” [Hajduk, Poekarska-Duraj, Idziak, Wacięga 2013: 10]. Nie ulega wątpliwości, że osobom borykającym się z różnego typu niepełnosprawnościami przysługuje w życiu społecznym należne miejsce. Jakie to miejsce jest i jakie będzie w przyszłości, w istotnym stopniu zależy od szeroko rozumianego otoczenia, zarówno instytucjonalnego, jak i społecznego. Stąd też należy głośno powiedzieć, że to w dużej mierze na nas, pracownikach muzeum, spoczywa odpowiedzialność za to, abyśmy również my nie przyczyniali się do wykluczenia osób z niepełnosprawnością.

Bibliografia

Literatura

BITTNER-SZEWZYKOWA H.

1984 *Dziecko wiejskie*, [w:] Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie, t. 9.

DZIĘGLEWSKA M., DZIĘGIELEWSKI K.

2016 *Choroby oczu ludzi starszych a ich jakość życia*, [w:] *Niepełnosprawność. Poznać, przeżyć, zrozumieć*, red. M. Halicka, J. Halicki, K. Czykiera, Białystok, s. 103-116.

GARBAT M.

2015 *Historia niepełnosprawności. Geneza i rozwój rehabilitacji, pomocy technicznych oraz wsparcia osób z niepełnosprawnościami*, Gdynia.

HAJDUK J., PIEKARSKA-DURAJ Ł., IDZIAK P., WACIĘGA S.

2013 *Lokalne muzeum w globalnym świecie – poradnik praktyczny*, Kraków.

JUTRZYNA E.

2004 *Uczestnictwo w kulturze osób niewidomych*, [w:] *Muzyka w życiu osób niepełnosprawnych*, red. Z. Konaszewicz, Warszawa, s. 59-73.

JUTRZYNA E.

2015 *Uczestnictwo w kulturze szansą społecznego usamodzielnienia osób z niepełnosprawnością intelektualną*, [w:] *Sfery życia osób z niepełnosprawnością intelektualną*, red. Z. Janiszewska-Nieścioruk, Kraków, s. 91-102.

KOWALSKI K.

2013 *Architektura i rozwiązania techniczne*, [w:] *ABC Gość niepełnosprawny w muzeum*, NIMOZ 2/ Warszawa, s. 8-46.

PEŁCZYK A.

2002 *Wielkopolski Park Etnograficzny. Między tradycyjną wsią a teorią i praktyką skansenowską*, Biblioteka Studiów Lednickich, t. 8, Poznań.

PICHAŁSKI R.

1986 *Nieprofesjonalna twórczość ludzi niepełnosprawnych i pełnosprawnych*, [w:] *Człowiek niepełnosprawny w społeczeństwie*, red. A. Hulek, Warszawa, s. 419-422.

PICHAŁSKI R.

2006 *Osoby niepełnosprawne jako twórcy i odbiorcy przekazów kulturalnych*, [w:] *Świat pełen znaczeń – kultura i niepełnosprawność*, red. J. Baran, S. Olszewski, Kraków.

ŚLUSARCZYK Cz.

2019 *Technologie informacyjne szansą dla osób niepełnosprawnych*, „Socius. Polsko-niemieckie pismo o osobach z niepełnosprawnościami”, nr 3, Warszawa, s. 4-7.

ZADROŻNY J.

2013 *Strona internetowa muzeum dostępna dla wszystkich*, [w:] *ABC Gość niepełnosprawny w muzeum*, NIMOZ 2, Warszawa, s. 47-51.

ZADURSKA O.

2017 *Ludowy wizerunek dzieci kaleki i jego społeczne konsekwencje*, „Litteraria Copernicana”, nr 3, s. 53-66.

Źródła internetowe:

<http://muzeum.sacz.pl/o-muzeum/dla-niepelnosprawnych> [dostęp: 12.11.2018]

<http://muzeumolsztynek.com.pl/pl/dla-zwiedzajacych/godziny-otwarcia.html> [dostęp: 8.11.2018]

<http://muzeumolsztynek.com.pl/pl/aktualnosci/news/dotknij-kultury-ludowej-wystawa-etnograficzna-na-dotyk.html> [dostęp: 6.08.2018]

<http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,78,dane-demograficzne> [dostęp: 24.08.2018]

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000720/U/D20180720Lj.pdf> [dostęp: 30.08.2018]

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19940890414/U/D19940414Lj.pdf> [dostęp: 24.08.2018]

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU2012000169/O/D20121169.pdf> [dostęp: 7.08.2018]

http://orka.sejm.gov.pl/proc8.nsf/ustawy/3579_u.htm [dostęp: 8.08.2018]

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex:52010DC0636> [dostęp: 11.08.2018]

People with disabilities in the open-air museum. Restrictions or organisational malaise?

S u m m a r y

The aim of the article is to make people reflect upon changes which appear in the contemporary museums with respect to the visitors with disabilities. The author emphasises that people with various disabilities present a need to participate in cultural life. She explicitly determines the obligation of cultural institutions towards this particular recipient and points to the relevant legal regulations which define this particular duty. She further describes the selected good practices in the country, showing at the same time the direction of changes which nowadays museums should undergo in order to become institutions which promote the culture of inclusion. Simultaneously the author tries to analyse the concept of openness or its absence towards people with disabilities by an attempt to answer the title question: restrictions or organisational malaise?

otrzymano (received): 04.01.2020; zrecenzowano (revised): 09.03.2020; zaakceptowano (accepted): 15.09.2020

mgr Mariola Olejniczak
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
Dział Edukacji Muzealnej
Dziekanowice 32
62-261 Lednogóra
e-mail: edu.mo@lednica.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-6657-343X>